

Seks, moet je daarover praten?

Martine Delfos

Leerkrachten worden dagelijks geconfronteerd met de wereld van het jonge kind. Grote en kleine vraagstukken worden hen voorgelegd en het is niet altijd eenvoudig om daarop in te gaan. Hoewel het hun taak is om met kinderen te communiceren, worden ze er in hun opleiding niet of nauwelijks in getraind. Op het spreken over moeilijke onderwerpen worden ze nauwelijks voorbereid.

'Juf, heeft mama een ei in haar buik?'

'Juf, de vader van Remco is dood. Heeft ie zelf gedaan!'

De moeder van Marije heeft verteld aan de juf dat Marije niet meer naar haar vader gaat. De omgangsregeling is gestopt.

'Juf, Willem wil stapelen en ik wil niet.'

'Juf, er is een kinderlokker bij ons in de buurt!'

Bijna alle kinderen volgen het (basis) onderwijs en worden leerkrachten via het kind geconfronteerd met alle zaken die een mens mee kan maken. Voor kinderen is de leerkracht een vertrouwenspersoon. Zij is iemand waar je dag in dag uit mee optrekt en die een antwoord lijkt te hebben op alle dingen van het leven.

Kinderen zijn onder de indruk van haar kennis. Het kind ziet de leerkracht als een autoriteit, maar ook als iemand waar je mag huilen en die je kan troosten en problemen kan oplossen.

Maarten is net vier. Hij is pas op school en is vol van alle indrukken. Plotseling komt hij met een vraag.

'Kan een dokter een andere piemel maken?'

'Ja, jochie, maar dat is wel heel moeilijk. Wil je dan een andere?'

'Ja.'

'Wat voor piemel wil je dan?'

'Eentje zonder gaatje.'

'Maar jongetje, dat is toch ingewikkeld

met plassen?'

'Maar ik heb al een gaatje voor het poepen en ik wil dat de plas tegelijk meegaat, want ik vind het zo moeilijk om op twee gaatjes tegelijk te letten.'

Dit gesprek is mogelijk doordat de volwassenen zich niet-begrijpend, belangstellend, verbaasd en stimulerend opstelt. Daardoor gaat er in de communicatie een wereld open. Nooit werd zindelijkheid duidelijker dan op dat moment. Ook de goede wil van het kind wordt duidelijk: Maarten is zindelijk, dat is niet het probleem. Maar die zindelijkheid ook tentoonspreiden in al die drukte is een ander verhaal.

Communiceren is contact

Een leerkracht is een voorbeeld voor de leerling en kan een belangrijke vormende invloed hebben op het kind. Dit kan zowel door onderwerpen te bespreken als door over onderwerpen te zwijgen. Een kind betreft de leerkracht bij zijn of haar wereld, ook bij verdriet. De leerkracht is soms het enige aanspreekpunt. Vaak ziet een leerkracht iets aan een kind: een buil, een blauwe plek, tranen, een wit gezichtje. De leerkracht zoekt naar een mogelijkheid het kind te helpen. Veel leerkrachten zijn vrouw en dat betekent vaak dat ze willen helpen door te praten. Verbaal communiceren met jonge kinderen is echter niet altijd eenvoudig en zeker ook niet altijd de

Dit is het afsluitende artikel in een serie van vier, onder de noemer *School: leren en opvoeden*. De reeks ging in januari 2004 van start met het artikel *Werken in nepspele*, over het belang van het doen-alsof-spel. Het tweede artikel, in februari, ging over de eigen aard van het kind en de verschillen tussen jongens en meisjes: *Een jongen is geen meisje*. In het derde artikel, in april, *Overontwikkelen, eisen en verwennen*, werd beschreven hoe in onze welvaart-maatschappij ook de kinderen moeten presteren. De serie wordt afgesloten met een artikel over het belang van communiceren met kinderen. Zeker wanneer het gaat over gevoelige onderwerpen, komt het er op aan hoe we met kinderen communiceren. Het gaat dan niet alleen over gesprekstechnieken, maar ook over de attitude die we hebben wanneer we met kinderen praten.

meest geschikte vorm van communicatie. Ook de onderwerpen waar de leerkracht voor komt te staan, zijn vaak niet eenvoudig. De voorbeelden aan het begin van dit artikel maken dit duidelijk. Sommige onderwerpen zijn algemeen zoals seksualiteit, maar dat betekent niet dat het praten daarover gemakkelijk is. Andere onderwerpen komen veel voor, zoals (echt)scheiding, maar blijven niettemin pijnlijk. De leerkracht wordt ook met extreme situaties geconfronteerd: een vader in de gevangenis of een psychotische moeder. Bij alle onderwerpen speelt ook de persoon van de leerkracht zelf. Niet ieder onderwerp ligt je als mens en soms ligt de pijn van het kind 's avonds nog op je hoofdkussen.

Je wilt wat voor het kind doen. Eigenlijk wil je het probleem voor het kind oplossen, maar dat ligt vaak buiten je bereik. Het ligt echter niet buiten je bereik om geraakt te worden. Bovendien kun je er

HANNEKE VERKLEIJ

als leerkracht niet omheen: het probleem zit met het kind samen in je klas. Wat ook binnen je bereik ligt, is het belangrijkste aspect van hulp bieden: aardig doen en hoop geven. Juist deze non-specifieke factoren zijn van doorslaggevend belang. De eerste, aardig doen, betekent dat de ander het gevoel krijgt aardig gevonden te worden. Dat gevoel geeft veiligheid en is stressverlagend, omdat iedereen feilloos voelt dat je in principe niet aanvalt wat je lief vindt (Delfos, 2004). De tweede, hoop, betekent dat de veerkracht versterkt wordt en dat kinderen hun krachten durven gebruiken waardoor ze al veel zelf oplossen. Communiceren is contact maken. Het praten zelf kan al helend zijn.

Een baby in een ei

Vaak onverwacht, juist als je net met iets bezig bent en je hoofd er niet zo naar staat, komen kinderen met een belangrijke vraag. Dat doen ze zo, omdat de volwassene dan niet zo sterk op het kind gericht is. Het kind kan makkelijker een kort gesprekje voeren, gewoon tussendoor; dat is niet zo heftig. Hoe volwassen willen praten met kinderen is vaak veel te spannend. Zittend, elkaar aankijken en niets anders doen – dat is teveel. Dat een vraag belangrijk is, merk je doordat er vlak daarvoor een stilte was waarin het kind nadacht over het formuleren van de vraag. Deze is veelal verrassend, omdat het een ‘samenvatting’ is van een wereld daarachter. Een gesprek met een kind, is

vaak verspreid over een paar dagen, zonder dat je het in de gaten hebt. Laten we een voorbeeld nemen dat in de aanhef van dit artikel staat.

‘Juf, heeft mama een ei in haar buik?’

‘Nee, ze heeft geen ei in haar buik, het baby’ tje zit niet in een ei.’

‘Oh.’

‘Dacht je dat dan?’

‘Ja, een baby’ tje is net als een vogeltje en die krijgen een eitje.’

‘Baby’ tjes zitten niet in een ei, maar in een zakje, waar ze in kunnen zwemmen.’

Vervolgens gaat het gesprek over op schijnbaar een heel ander onderwerp.

‘Mama is van de fiets gevallen.’

Er wordt verder gepraat over fietsen en vallen en pleisters.

Een
tussendoor-gesprekje
is minder heftig

Drie dagen later.

‘Juf, mama zegt dat het baby’ tje uit een eitje is gekomen.’

‘Ja, daar heeft mama gelijk in. Maar dat eitje heeft niet een harde schil zoals bij kippen en het eitje wordt een zakje met water om de baby heen en dan noemen we het geen ei, maar een vruchtzak. Dat beschermt het baby’ tje.’

‘Oh, ik was zo bang dat het ei zou breken, maar dat kan dan niet.’

Dat was wat de vijfjarige Berend al die tijd dwarszat. Er zit een ei in de buik van zijn moeder en dat wordt steeds groter. Toen ze was gevallen met de fiets maakte Berend zich dus ernstige zorgen dat het ei gebroken was.

Communiceren met kinderen

Communiceren met kinderen is zeker voor volwassenen niet altijd eenvoudig. Dat geldt helemaal als er een moeilijk onderwerp besproken moet worden. Toch is er leeftijdgewijs aan te geven welke soort vragen bij welke (mentale) leeftijd horen. Afhankelijk van leeftijd zijn open of gesloten vragen geschikt, moeten suggestieve vragen vermeden worden, kunnen jonge kinderen beter ruimtelijke vragen beantwoorden (Hoe zag het er daar uit?) dan temporele vragen (Wanneer was dat?). Er kan leeftijdgewijs nagegaan worden op verschillende onderwerpen (metacommunicatie, vorm waarin het gesprek plaatsvindt, verbaal aspect, non-verbaal aspect, vraagtechnieken en motivatie) hoe communicatie met kinderen bevorderd kan worden (Delfos, 2000). Als we het hebben over communicatie gaat het in eerste instantie om een attitude. De attitude waar het om gaat, is er een van respect en bescheidenheid. De overtuiging dat de ander deskundig is over zichzelf: *In een gesprek willen we dat een kind zich uit en zich weerbaar opstelt en vertelt. Dit is echter alleen mogelijk als de volwassene zich bescheiden opstelt.*

De eerste hulp aan mensen, en tegelijkertijd ook een krachtige bron, is communiceren, en dan vooral luisteren.

Communicatie werkt helend als het de ander in de gelegenheid stelt zijn of haar verhaal te houden. Maar dit strookt niet altijd met de houding die we als leerkracht hebben. Als leerkracht wil je aan de ander leren, aan de ander vertellen en ben je soms minder geneigd te zwijgen en te luisteren.

Volwassenen zijn in het communiceren erg gericht op taal. Kinderen zijn bijzonder sensitief ingesteld op hun omgeving en begrijpen situaties van daaruit, lang voordat er woorden bij horen (Donaldson,

1979). De capaciteit tot het leren communiceren met behulp van taal is enorm groot, maar moet wel de gelegenheid krijgen om ontwikkeld te worden.

Volwassenen denken vaak dat wanneer een kind in staat is om de woorden uit te spreken, het kind ook in staat is om de vragen te formuleren die hem of haar bezighouden. Zeker tot zo'n tien jaar is dat beslist niet het geval. Kinderen stellen soms *repeteervragen* – vraag herhalen – omdat ze hun eigenlijke vraag niet goed onder woorden kunnen brengen. Volwassenen interpreteren dat gedrag niet zelden als onoplettendheid en reageren door te zeggen dat ze al antwoord gegeven hebben en dat het kind moet luisteren.

Kinderen hebben ook andere communicatiemiddelen nodig, bijvoorbeeld spelen of verhalen. Een voorbeeld: een zesjarig kind woonde tot haar vijfde bij haar schizofrene, psychotische moeder. Er was nog nooit met haar over de aandoening van haar moeder gepraat. Haar pleegmoeder gebruikte het verhaal *Pip*, over opgroeien met psychiatrische ouders, uit de serie therapeutische kinderboeken (Delfos, 1993-2003). Ademloos luisterde ze en zei feilloos nadat het verhaal uit was: 'Dat heeft mijn moeder ook!' Voor het eerst was het onderwerp bespreekbaar.

Communicatievoorwaarden

In de communicatie is *metacommunicatie* van groot belang: communiceren over de communicatie. Dit is zeker bij kinderen belangrijk. Metacommunicatieve voorwaarden zijn, onder andere, het duidelijk maken van het doel van het gesprek, van de bedoelingen van de gesprekspartners, het aangeven dat feedback gewenst is of het kind uit te nodigen zijn of haar mening te vertellen. Een belangrijke metacommunicatieve voorwaarde is het benoemen en het volgen van het eigen gevoel. Zie bijvoorbeeld het gesprek over de kinderlokker, verderop in dit artikel, wanneer de juf gewoon haar schrik benoemt en op het gesprek durft terug te komen.

Zelfs onder de onzekerheid die met de spanning van een moeilijk gespreksonderwerp samengaat, zit vaak een gevoel waar men meer op zou moeten vertrou-

wen. Men kan uiteraard fouten maken door op de intuïtie af te gaan, maar als men niet luistert naar de eigen intuïtie, is de kans op fouten nog groter. Belangrijk is ook om stiltes te durven laten vallen. Het kind kan dan nadenken en woorden en zinnen zoeken. Soms duurt dat dagen, zoals in het voorbeeld van Berend hierboven.

De eerste hulp
aan kinderen is
vooral goed
luisteren

De kinderlokker!

Een goed voorbeeld van de moeite die we hebben met kinderen te communiceren is seksualiteit. Seksueel misbruik is een moeilijk onderwerp. Maar ook is het lastig om stil te staan bij seksuele voorlichting, om aandacht te besteden aan het bombardement van seksualiteit wat kinderen via de media over zich heen uitgestort krijgen, en om te gaan met de seksuele spelletjes die kinderen onderling spelen. Als leerkracht kun je eigenlijk niet om deze onderwerpen heen. We willen kinderen beschermen tegen seksueel misbruik door hen te waarschuwen voor kinderlokkers. Dat doen we vaak door te zeggen dat ze niet met vreemde mannen moeten meegaan. Dat is kwetsend voor het mannelijke geslacht, want er zijn maar een handjevol kinderlokkers. Het is ook niet realistisch, want het maakt kinderen bang voor de halve wereld. Het gevolg is dat deze boodschap het ene oor in en het andere uitgaat, kinderen niet goed beschermd zijn en toch gewoon meegaan met die kinderlokker. Juist de school kan door kinderen goed voor te lichten hen oprecht beschermen en preventief werken tegen seksueel misbruik. We zijn bij preventie van seksueel misbruik vooral bezig met de dader. Het voorlichten van kinderen over seksueel misbruik is het verhaal van de kinderlokker nog nauwelijks ontgroeid, terwijl het wel degelijk mogelijk is om kinderen voor te lichten over allerlei vormen van seksueel mis-

bruik en seksueel ongewenst gedrag (Delfos, 1999). Als leerkracht ben je vormend en medeopvoedend bezig. Je hebt bij uitstek de mogelijkheid om preventief actief te zijn op vele terreinen, juist ook op het gebied van seksueel misbruik. Vormen, mee opvoeden, preventie en hulp zijn echter sterk afhankelijk van communicatie.

'Juf, er is een kinderlokker bij ons in de buurt!'

De opmerking komt plotseling uit de lucht vallen. Het lijkt geen vraag, maar gewoon een opmerking, maar natuurlijk is het een uitnodiging tot gesprek vanuit het kind. Volwassenen proberen vaak tijd te winnen na hun schrik door vragen te stellen die het kind eigenlijk ter verantwoording roepen.

'Hoe weet je dat?'

'Wie heeft dat gezegd?'

'Weet je het zeker?'

Het kind kruipt geestelijk terug en zal nauwelijks durven vragen wat hem bezighoudt, namelijk wat een kinderlokker precies is. Jammer, een belangrijke kans gemist. Maar kinderen zijn loyaal en geven je altijd nog een kans. Het is niet erg om ergens op terug te komen. Een dag later.

'Jan-Willem, jij zei dat er een kinderlokker bij jullie in de buurt was en daar schrok ik even van. Jij schrok misschien ook wel?'

'...'

'Ik kan je misschien wel uitleggen wat dat is een kinderlokker en wat je moet doen. Weet je, dat is eigenlijk best belangrijk, daar moeten we in de kring eens over praten. Je hebt me op een goed idee gebracht.'

'Juf, ik kan keepen.'

Het lijkt alsof het de zesjarige Jan-Willem niet interesseert dat de juf het over kinderlokkers wil hebben. Maar dat is beslist niet het geval. Jan-Willem is trots dat de juf vindt dat hij iets zinnigs heeft gezegd. Snel probeert hij nog iets te verzinnen waardoor hij haar waardering kan krijgen.

Vroeger speelden kinderen doktertje en zo onderzochten ze vol spanning elkaars lichaam. Tegenwoordig 'stapelen' kinde-

ren: op elkaar liggen en schuiven en kijken wat er gebeurt; of 'hoofdvrigen', met je hoofd in het kruis van een ander kind. Ze doen na wat ze op televisie gezien hebben. Ze weten niet wat het is, maar proberen erachter te komen door te imiteren. De media zijn, onbedoeld, een voorlichtende instantie geworden. Dit kan omdat de basisschool nauwelijks aan seksuele voorlichting doet. Niet voorlichten is ruim baan geven aan andere voorlichters. Terwijl kinderen gebombardeerd worden met informatie op seksueel gebied door de media, krijgen zij nauwelijks een kader aangeboden waarin zij deze informatie kunnen ontvangen. De media geven eerder *seksuele oplichting* dan voorlichting (Delfos, 2003). Het betekent niet dat we kinderen op school moeten overladen met seksuele voorlichting. Het is de vraag of we wel via een methode seksueel moeten voorlichten (Doef, 2004). Misschien moeten we juist bij het kind aansluiten en leerkrachten leren hoe ze dat moeten doen. Het voorbeeld van Marina laat zien dat we moeten aansluiten op het kind en het kind niet overladen met wat wij vinden dat het moet weten.

Marina komt uit Oost-Europa. In Nederland zijn de normen anders. Er wordt veel opener gepraat over seksualite-

teit. Ze zit aan tafel met haar dochttertje en haar man. Haar dochter stelt een vraag over het lichaam van de vrouw en Marina denkt: In Nederland zijn ze opener en dat is goed. Ze vertelt aan haar dochter wat die wil weten. Vervolgens zegt ze: 'Maar dat is over het lichaam van de vrouw, van het lichaam van de man weet ik niet zoveel, dat kan papa beter vertellen.' Haar dochter antwoordt enthousiast: 'Dat is goed, papa, maar ik moet nu van tafel...'

Advies

Durf het aan met kinderen te praten, wees niet bang om als je iets verkeerd hebt gezegd, een rood hoofd hebt gekregen of iets onwaars hebt gezegd om daarop terug te komen. Kinderen zijn erg loyaal, ze geven je uitgebreid de kans om jezelf te herstellen.

Wees niet bang voor stiltes, geef een kind de tijd om op woorden te komen en zinnen te formuleren.

Bij Trude van Waarden Producties in Bussum verscheen een serie van elf deeltjes over seksuele voorlichting. Onderwerpen: zwangerschap en bevalling; menstruatie; zaadlozing; masturbatie; geslachtsziekten; voorbehoedmiddelen; verschillen jongens-meisjes; homoseksualiteit; erfelijkheid en

evolutie; seksueel misbruik.

Dr Martine F. Delfos is psycholoog, therapeut, wetenschapper en schrijfster;
<http://home.wanadoo.nl/mfdelfos>

Literatuur

Delfos, M.F. (1999), *Dat nare gevoel. Over seksueel misbruik*. Trude van Waarden Producties, Bussum.

Delfos, M.F. (2000), *Luister je wel naar mij? Gespreksvoering met kinderen tussen vier en twaalf jaar*. SWP, Amsterdam.

Delfos, M.F. (2003), *Seksuele oplichting. Je weg vinden in het seksuele oerwoud*. In: M. Schaap en E. Skubisz, *Kinderen en seksualiteit*. Jaarboek 2003 Janusz Korczak Stichting. Narration, Amsterdam.

Delfos, M.F. (2002), *Pip, over opgroeien met psychotische ouders*. Trude van Waarden Producties, Bussum.

Delfos, M.F. (2004), *De schoonheid van het verschil. Waarom mannen en vrouwen verschillend zijn én hetzelfde*. Harcourt Book Publishers, Lisse.

Doef, S van der, K. Houterman (2004), *Relaties en seksualiteit*. Thiememeulenhoff, Utrecht.

Donaldson, M. (1979), *Children's Minds*. Norton, New York.

HUMAN TOUCH

